

İbn Kemâl'in Bir Gazelinin Şerhi ve Ses Tekrarları Açısından Değerlendirilmesi

Abdullah Aydın¹

Özet

İbn Kemâl 15. yüzyılın sonları ile 16. yüzyılın başlarında yaşamış önemli bir şairimizdir. Hem ilmî hem de edebî kişiliğiyle divan şiirimizin gelişmesinde ve yaygınlaşmasında büyük katkıları olmuştur. Bu makalede şairin “*istemez*” redifli gazeli klasik usulle şerh edilmiş, devamında gazelde kullanılan sesler yapısalılık açısından değerlendirilmiştir. İbn Kemâl, şiirlerinde sese fazlasıyla önem vermiş, bu sebeple şiirlerinin çoğunda redif kullanmıştır. Kelime tercihlerinde beyitteki anlam bütünlüğünün yanı sıra ses benzerliklerine dikkat etmiştir. Böylece şiiri, mananın yanında ahenk de kazanmıştır.

Şiirimizdeki aşk motifinin kahramanları olan sevgili, âşık ve rakiple ilgili muhteva unsurları bir araya getirilmiştir. İbn Kemâl'in divanında rakiple ilgili söylediği diğer bilgiler derlenerek başka şairlerden alınan beyitlerle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbn Kemâl, Gazel, Aşk, Ses tekrarı, Şerh.

The Assesment of Ibn Kemal's One Lyric Regarding Its Comment and Alliteration

Abstract

Ibn Kemal is an important poet at the end of 15th century and the beginning of 16th century. He contributed a lot to the development of divan poetry and its widespread with either his scientific or poetic personality. In this article, Ibn Kemal's ghazal which ends with “*istemez*” redif, has been commented with classical style and the alliterations used in the lyric poem have been evaluated in terms of structure. Ibn-i Kemal gave important attention to sound at his poems. Therefore he used “redif” at the majority of the poems. He paid attention to alliteration and associations of the couplets with the meanings. As a result his poems have got not only meaning but also harmony.

In divan poetry the contents regarding beloved, lover, and competitor who are the heroes of the love motifs have been banded together. The information about the competitor that Ibn Kemal wrote in his divan was compiled and was supported with the couples from other poets.

Key Words: Ibn Kemal, Ghazal, Love, Alliteration, Comment.

¹ Yrd.Doç.Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl., divansiiri@hotmail.com

GİRİŞ

Danişmentliler, Selçuklular, Kadı Burhaneddin Devleti ve Osmanlı döneminde önemli merkezlerden biri olan Tokat şehri tespit edilen 14 divan şairiyle dikkat çekmektedir (İsen, 1997: 85). İbn Kemâl de Tokat'ın yetiştirdiği şairlerden biridir.

Hicrî 873- 940 (Miladî 1468-1534) tarihleri arasında yaşayan şairimizin asıl ismi Şemseddin Ahmed'dir. Dedesi Kemâl Paşa'ya izafetle İbn Kemâl veya Kemâl Paşazâde isimleriyle şöhret bulmuştur (Demirel, 1996: XIX), şiirlerinde mahlas kullanmayan nadir şairlerden biridir (Yıldırım, 2006: 54).

Aynı zamanda ilmiye sınıfından olan İbn Kemâl, değişik yerlerde müderrislik, kadılık ve nihayet şeyhülislamlık yapmıştır. Vefatına kadar 8 yıl bulunduğu şeyhülislamlık makamına, Kanûnî Sultan Süleyman devrinde ve büyük âlim Zenbilli Ali Efendi'den sonra geçtiği göz önünde bulundurulduğunda onun ilmî yeterliliği daha doğru anlaşılmaktadır. Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde yazdığı 210 eser ve divan, onun ilmî ve edebî kişiliğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle divan şiirimizin Osmanlı coğrafyasında yaygınlaşmasına önemli katkıları olmuştur. Divanı yayımlanan İbn Kemâl'in diğer eserleriyle ilgili yeterli çalışma yapılmamıştır (Atsız, 1966; Çelik, 2005; Demirel, 1996; Köksal, 2008; Parmaksızoğlu, 1967; Saraç, 1996; Uğur, 1987). Biz bu makalemizde şairin aşağıdaki gazelini klasik usulle şerh ederek kullandığı sesleri yapısalci açıdan değerlendireceğiz.

İbn Kemâl bu gazelinde divan şiirindeki sevgili, âşık ve rakiple ilgili aşk motiflerini bütün özellikleriyle şiirin muhtevasına yerleştirmiştir. Bu motiflerle ilgili olarak divanda geçen diğer örnekler de değerlendirilmiştir. Özellikle rakiple ilgili verdiği bilgiler dikkat çekmektedir.

Yedi beyitten müteşekkil olan gazelin redifi " istemez", kafiyesi de "-ân" sesleridir. Mürdef olan bu kafiyenin revisi "nun" ridfi ise "elif" harfleridir.

Bu gazel, Mustafa Demirel tarafından yapılan divan neşrinde; 3. beytin ilk dizesindeki "eyler" ifadesi "eyle", 4. beytin ilk dizesindeki "sürmegi" ifadesi "sürmeg", 6. beytin ikinci dizesindeki "kim cân" ifadesi "cân kim cân" olarak yazılmışlardır. Bu neşir hakkında yazılan bir makalede ise bu okumaların yanlış olduğu belirtilerek şiir, bizim aşağıya aldığımız şekliyle tashih edilmiştir (Köksal, 2008: 169).

GAZEL

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

- 1 Dil sana meyl itdi cânım özge cânân istemez
Derd-i 'ışkun cânuma hoş geldi dermân istemez
- 2 Râh-ı 'ışkunda gönül gözüm yaşından incinür
Lâ-cerem yola gidince kişi bârân istemez
- 3 Gönlüme gelse hayâl-i hattı reşk eyler rakîb
Evde Kur'ân olduğın bildüm ki şeytân istemez
- 4 Kapuma yüz sürmegi ister misin didi didüm
Ka'be'ye yüz sürmegi kangı müselmân istemez
- 5 Sen giderken nâle-i 'uşşâkdan incindi dil
Hasta miskîn cân virürken âh u efgân istemez
- 6 Leblerüne her gören meyl eylese incinme kim
Kimse olmaya cihân içinde kim cân istemez
- 7 Başımı galtân görüp meydân-ı 'ışkında didi
Bu ne top olur ki oynar kendü çevgân istemez (Demirel, 1996: 83)

Kelimeler

bârân: yağmur.

cihân: dünya, âlem.

çevgân: 1. cirit oyununda atlıların birbirine attıkları değnek, 2. ucu eğri değnek, baston.

efgân: ıstırap ile haykırma, bağırıp çağırma; inleme, bağrışma.

galtân: yuvarlanan, tekerlenen.

hayâl: 1. insanın kafasında tasarlayıp canlandırdığı şey, 2. kuruntu, 3. gölgeli görünen şey.

lâ-cerem: şüphesiz, besbelli, elbette.

meyl: 1. eğilme, eğiklik, akıntı, 2. sevme, tutulma 3. gönül akışı.

miskîn: 1. aciz, zavallı, beceriksiz, 2. Miskli.

nâle: inleme, inilti.

rakîb: 1. herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri, 2. bekçi.

reşk: 1. kıskanma, hased günü, 2. kıskanılmış.

A. Örnek Beyitlerle Şiirin Açıklanması

1 Dil sana meyl itdi cânım özge cânân istemez Derd-i 'ışkun cânuma hoş geldi dermân istemez

Canım (sevgilim), gönül sana meyletti, senden başka canan istemez. Aşkının derdi canıma hoş geldi, (bu sebeple) gönül, derman istemez.

Beyitte dert, derman, can, gönül kelimeleri arasında tenasüp sanatı vardır. Buradaki "cân" ile "cânân" kelimeleri aynı kökten türediği için iştikak; dert ile dermân kelimeleri de tezat sanatı oluşturmuştur. Ayrıca "can" kelimesinin üç defa tekrarlanması beyte ahenk katmaktadır.

Âşığın gönlü daima sevgiliden yana akar. Çünkü Allah sevgiliye güzel bir yüz, âşığa da o güzelliğe meyletme duygusu daha doğrusu tutkusu vermiştir:

*Yazdukda yüzün mushafını kâtib-i takdîr
Şânımda benüm eyledi 'ışk âyetin imlâ*

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 19)

Âşıklar sevgiliye kavuşma ümidiyle yaşamaktadır. Sevgiliye kavuşma mehri olarak âşıkların kıymetli canlarını vermeleri gerekmektedir:

*Sevdiğinden geçmeyen kişi bulamaz sevdiğin
Aldı dil mihrün 'arûsı virdi cân nakdin mehr*

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 41)

Çünkü hiçbir insana benzemeyen ve melekler kadar güzel olan sevgiliye binlerce can feda olsun. Bu konuda İbn Kemâl'in çağdaşı olan ve Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanûnî Sultan Süleyman da aşağıdaki beyti söylemiştir:

*Ol perî-peyker melek kim benzemez insân ana
Sad hezârân dil feda olsun hezârân cân ana*

Muhibbî (İsen, Bilkan, 1997: 130)

Âşık için güzeller güzeli olan sevgili yeterlidir. Sevgilinin varlığı olduktan sonra başka hiçbir şey âşığın kalbinde yer edemez. Aynı zamanda aşk

bir derttir. Çünkü dert, belâ, mihnet, gam bir araya geldiğinde ortaya aşk çıkmaktadır:

*Derd ü belâ vü mihnet ü gam kim cihânda var
Dirildi bir araya gelüp oldı var 'ışk*

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 105)

Aşkın başlamasıyla birlikte âşıkta sevgiliye hasret, ondan ilgi görememek, rakiplere karşı kıskançlık gibi hâller görülür. Âşık bütün bunlara rağmen sevgiliden gelen dertleri kendine derman olarak görmektedir. Hatta derdine derman bile istemez. Yazımıza konu olan şiirle aynı vezin ve kafiyede yazılmış bir gazelinde Bâkî bu durumu şöyle dile getirmektedir:

*Derd-i yâr ile şunun kim başı hoşdur Bâkıyâ
Ölmege cânlar virür derdine dermân istemez*

Bâkî (Küçük, 1994: 227)

Fuzûlî aşk derdiyle hoş olduğunu, kendisine sunulan dermanın zehir gibi geldiğini ve kendisini helak edeceğini belirtmektedir:

*'Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcumdan tabîb
Kılma dermân kim helâküm zehri dermânundadır*

Fuzûlî (İpekten, 1996: 194)

2 Râh-ı 'ışkunda gönül gözüm yaşından incinür Lâ-cerem yola gidince kişi bârân istemez

Gönül, aşkının yolunda gözyaşından incinir. Elbette yola giden kişi yağmur istemez.

Divan şiirinde âşığın gözyaşları burada olduğu gibi abartılı bir şekilde anlatılmaktadır. Âşığın gözyaşları kana bulanmış haliyle çamurlu sel suları gibi akmaktadır. Gözyaşları ırmaklar gibi akar ve onu çer-çöp gibi değersiz olan rakip engelleyemez:

*Gözlerüm yaşım men ' itmez rakîbün korkısı
Nîl ü Ceyhûn'un yolına hâr u has olur mı sed*

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 35)

Şerh ettiğimiz beyitte gözyaşları çokluğundan dolayı yağmura teşbih edilmiştir. Yolculuğa çıkanların yağmurdan rahatsız olduğu, yağmuru istemedikleri gibi âşık aşk yolunda gözyaşlarıyla yürümeyi istememektedir.

Râh-ı aşk, gönül, gözyaşı kelimeleriyle yol, kişi, bârân kelimeleri arasında düzenli leff ü neşr sanatı vardır.

Divan şairlerimizden Ahmet Paşa da âşığın gözyaşını yağmura, âhını rüzgâra benzetmiştir. Cambaz olan sevgili de rüzgâr ve yağmur istememektedir:

*Girye vü âh eyleme zülfünde ey cân oynayan
Kim kamu cân-bâz olan bârân ile bâd istemez*

Ahmed Paşa (Tarlan, 1992: 174)

Şair, aşağıdaki beytinde gam sebzesi yetiştiren âşığı çiftçiye benzetmektedir. Bu beyitte yukarıdakinin zıddına olarak çiftçinin yağmurdan, âşığın gözyaşlarından hoşlandığını belirtmektedir:

*Gam sebzesini sulasa yaşum sevinür dil
Benzer şol ikinciye ki bârândan ider haz*

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 98)

Sevgilinin yüzünün hep taze kalması için 'âşık, bahar bulutları gibi devamlı ağlamalıdır:

*'Âşık da ebr-i bahârî gibi aglatsa n 'ola
Sebze-zâr-ı hüsnî tâze tutmaga bârân gerek*

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 112)

3 Gönlüme gelse hayâl-i hattı reşk eyler rakîb Evde Kur'ân olduğun bildüm ki şeytân istemez

Evde Kur'an bulunmasını şeytan istemez. (Bundan) anladım ki, gönlüme sevgilinin ayva tüyelerinin hayali gelse, rakip (bunu) kıskanır.

Beyit gönül, hayâl-i hat, rakip ile ev, Kur'an, şeytan kelimeleri arasındaki düzenli leff ü neşr sanatı üzerine kurulmuştur.

Gönül sevgilinin, aşkın mekânıdır. Âşığın sevgilinin ayva tüyelerini görmesi ise imkânsızdır. O, ancak ayva tüyelerinin hayalini kurar. Rakip, başkalarının menfaatine mâni olarak kendi menfaatine çalışan kimse demektir. Edebiyatta ise engel, düşman, ağyar, hasûd, yabancı, bekçi anlamlarını karşılamaktadır. Âşığın sevgiliye kavuşmasına, onu görmesine, hatta onu hayal

etmesine bile engel olmaktadır. Şeytan da evlerde Kur'an bulunmasını ve okunmasını istemez. Bu sebeple rakip şeytana benzetilmektedir. Aşağıdaki beyitte de rakip, Hz. Âdem'e secde etmeyen İblis'e teşbih edilmiştir:

*Hâl-i gendüm-günü mekrin bana hoş gördi rakîb
Âdeme İblîs virdüğü öğütdür bu öğüt*

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 25)

Rakip, aşk üçgenindeki üçüncü kişi olması sebebiyle pek çok beyitte karşımıza çıkmaktadır. Şair, rakibin sevgilinin mahallesinde safa sürmesine şaşılmasını, çünkü Allah'ın dünyayı kâfirlere cennet eylediğini söylemektedir:

*Kûyunda safâ süre rakîbün ne 'aceb kim
Hak eyledi kâfirlere dünyâsını Cennet*

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 27)

Aşağıdaki beyitte devlet idaresiyle ilgili bilgi de vardır. Kâfirlerin yaşlılarından haraç vergisi alınmadığı gibi, yaşlı olan rakip sevgiliye can nakdi vermezse tuhaf karşılanmamalıdır:

*Virmese cânâna cân nakdin rakîb olmaz 'aceb
Pîr-i kâfir kesbe kâdir olmasa virmez harâc*

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 31)

Aşağıdaki beyitte Ahmed Paşa rakibi kâfire benzeterek, sevgiliye yüz mushafını onun önünde açmamasını söylemektedir:

*Cemâlün nüshasın açma rakîbe
Öninde kâfirin Kur'ân yaraşmaz*

Ahmed Paşa (Tarlan, 1992: 172)

Sevgili âşıktan tarafa hiç bakmazken, rakibe ilgi gösterip onu yanına alır. Bu, âşık için dayanılması zor bir durumdur. Büyük şairlerimizden Zâtî ile Necâtî Bey aşağıdaki beyitlerinde rakibi köpeğe benzetmişlerdir:

*Rakîbe sadr gösterdün didün ol fitneye ulu
Benüm bir it kadar veh veh kapunda i'tibârum yoh*

Zâtî (Tarlan, 1970: 143)

Rakibe sadr gösterdün kapunda

Ne gün geldi ki ite dirüz ulu

Necâtî Bey (Tarlan, 1997: 414)

İbn Kemâl başka bir gazelinde rakibi köpeğe benzetir. Bu beyitte şair, rakibi öldürdüğünü, onu yâr eşiğinden uzaklaştırma görevinin kendi hakkı olduğunu söyler. Burada “İti öldüren sürür.” atasözüne telmih yapmaktadır:

Çünkü sürdün yâr işigünden rakibi ey gönül

Çek ne gavgâsı olursa iti öldüren sürür

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 57)

Rakip ile it arasında benzerlik kurmayı seven şair, rakip hatıra gelince zülfe yapışmak gerektiğini söyler. Çünkü “iti anınca sopayı hazırla.” atasözünde belirtildiği gibi köpeği anınca sopa hazırlamak gereklidir:

Gelse rakîb hatırına zülfine yapış

Dimişler ulular iti an hazır it asâ

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 16)

Şair başka bir gazelinde değerli olan sevgiliye hizmet ettiği için köpek olan rakibin de değerli olduğunu söylemektedir:

Kûyı itine kulluk it ki kişi

Uluya hizmet ile ulu olur

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 73)

Rakip hakkında söylenmiş en ilginç beyitlerden biri Sabit'e aittir. Şair, rakibin cenaze namazını kalp huzuruyla kıldığını belirtmektedir:

Meydâna geldi na 'ş-ı rakîb-i nemîme-sâz

Kıldum huzûr-ı kalb ile 'ömrümde bir namâz

Sabit (Onay, 1993: 339)

4 Kapuma yüz sürmegi ister misin didi didüm Ka'be'ye yüz sürmegi kangı müselmân istemez

Kapıma yüz sürmek ister misin, dedi. Kâbe'ye yüz sürmeyi hangi müslüman istemez (yani her müslümanın en çok istediği şeydir), dedim.

Beyitte kapı, sen ile Kâbe, Müslüman kelimeleri arasında düzenli bir leff ü neşr vardır. "Yüz sürmek" ifadesinin tekrar edilmesi, didi-didüm ifadeleri beyitte ahenk sağlamıştır.

Kâbe, Müslümanların ziyaret ettiği, kapısına yüz sürdüğü yapıdır. Divan şairleri sevgilinin evini Kâbe'ye teşbih etmişlerdir. Müslümanlar Kâbe'ye gitmek, onun kapısına yüz sürmek, âşıklar sevgilinin eşğine yüz sürmek hayaliyle yaşarlar.

Şair, âşığın durumunu "Kâbe'ye yüz sürmeyi hangi Müslüman istemez." ifadesiyle anlatmaktadır. Burada istifham sanatı vardır. Şair, aslında her Müslüman ister, demektedir. Her âşığın sevgilinin eşğine yüz sürmek isteyeceği söylenmektedir.

Şair, güzel olan sevgiliyi güzelliklerin Kâbe'sine teşbih etmiştir. Sevgilinin gün yüzünü görünce ay ona secde edecektir:

Başın egdüği budur karşuna iy Ka'be-i hüsn

Göricek gün yüzünü secde ider mâh sana

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 15)

Çün yüzün Ka'be vü hâlün Hacerü'l- Esved imiş

Hacc-ı vaslunda yüzüm ana sürem gibi gelür

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 66)

5 Sen giderken nâle-i 'uşşâkdan incindi dil Hasta miskîn cân virürken âh u efgân istemez

Gönül, sen giderken (gittiğin için üzülen) âşıkların iniltilerinden incindi. Zavallı hasta can verirken (çevresinde) âh u efgân (edenleri) istemez.

Âşıklar, aşk derdiyle yaralı oldukları için devamlı inlemektedirler. Bu beyitte gönül ise diğer âşıkların iniltilerinden dolayı dertlenip inlemektedir.

Sevgili, âşığın canıdır. Âşık sevgilinin ayrılmasını can vermek olarak görmektedir. Ölüm döşeğinde olan kişi çevresinde başka can vermekte olanlardan, onların iniltilerinden rahatsız olur. Bunun gibi sevgiliden ayrılan âşığın ayrılan başka âşıkların üzüntülerinden duyduğu rahatsızlık beyitte anlatılmaktadır.

Beyitte nâle, hasta, âh u efgân kelimeleri ile dil ve cân kelimelerinde iki ayrı tenasüp sanatı vardır.

Sevgilinin gitmesini can vermek olarak gören şair, başka bir gazelinde sevgili olmayınca canın da cihanın da insana gerekmeyeceğini belirtmektedir:

*Dirler kişiye cân gerek andan cihân gerek
Cânân ki olmaya ne cihân u cân gerek*

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 121)

Divan şairlerimizden Hayâlî Bey sevgili yoluna verilmeyen canın bir önemi olmadığını, âşığın canını seve seve vereceğini dile getirmektedir:

*Nedür cân kim anı sen nâzenîn cânâna vermezler
Sana 'âşık olanlar yoluna cânâ ne vermezler*

Hayâlî Bey (Kurnaz, 1996: 365)

6 Leblerüne her gören meyl eylese incinme kim Kimse olmaya cihân içinde kim cân istemez

Her gören dudaklarına meyleylerse, incinme! Çünkü cihanda can istemeyen kişi olmaz.

Hız. İsa'nın nefesiyle ölüleri diriltme mucizesi vardır. Şairler onun can veren nefesiyle sevgilinin âşıklara mutluluk veren sözleri arasında benzerlik kurmuşlardır. Sevgilinin iki dudağı arasından çıkan bir iltifat âşık için her şeyden önemlidir. Canlı bir varlık olan âşık da sevgilinin dudaklarına meyledecektir.

Şair, sevgiliye seslenerek "Her gören senin dudağını isterse şaşırma, bundan incinme, canı olan herkesin sana meyletmesi doğal bir şeydir." demektedir.

Beyte "e" sesindeki asonans ve kimi, kimse, cihân, cân kelimelerindeki ses benzerlikleri ahenk sağlamıştır.

Sevgilinin dudağının can verici özelliği Hayâlî Bey'in aşağıdaki beytinde görülmektedir:

*Rûy-ı gülgûnunda hâlün Hindû-yi âteşkede
La 'l-i cân-bahşunda hattun kâfir-i İsâ-perest*

Hayâlî Bey (Kurnaz, 1996: 273)

7 Başumı galtân görüp meydân-ı 'ışkında didi Bu ne top olur ki oynar kendü çevgân istemez

Aşk meydanında başımın yuvarlandığını görünce, "Bu nasıl bir top ki çevgân gerekmeden kendi oynar." dedi.

Şairler, âşğın yiğitliğini göstermek istedikleri zaman, aşkı meydana teşbih ederler. Bu meydana girebilmek, âşık olabilmek için yürek, cesaret gereklidir:

*Yârün okına çünkü ciğerden siper gerek
Meydân-ı 'ışka girmeye evvel yürek gerek*

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 120)

Gûy u çevgân, İranlılara mahsus bir oyundur (Onay, 1993: 177). Top ve ucu eğri bir çubukla oynanır. Şiirimizde sevgilinin âşğâ istediği gibi davranması ve ona sürekli çile çektirmesi ile vuruldukça ortada dönen top arasında ilgi kurulur. Beyitte topun özellikleri mübalâğa yoluyla verilmiştir. Bu öyle bir toptur ki, vurmada kendi kendine oynar. Sevgiliden cefa veya iltifat, ne gelirse gelsin, âşık çok sevinmekte ve sevincinden orta yerde dönmektedir.

Çevgân, top ve galtân kelimelerinde tenasüp sanatı vardır, "ân" seslerinin tekrarı beyte ahenk katmaktadır.

Son beyitte İbn Kemâl'in şiirlerinde mahlas kullanmayan bir şair olduğu görülmektedir.

Âşğın gönlü, sevgilinin zülfüne top olduktan sonra ay ile güneş gibi gece gündüz daima dönmektedir:

*Top olaldan zülfî çevgânına ol gül yüzlünün
Mihr ü meh gibi dün ü gün oldu ser-gerdân gönül*

İbn Kemâl (Demirel, 1996: 123)

B. Şiirin Değerlendirilmesi

1. Vezin

İbn Kemâl bu gazelini remel bahrinin "*fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*" vezniyle yazmıştır. İbn Kemâl, divânındaki 377 şiirden 174'ünde bu kalıbı kullanmıştır. Bu, % 47 oranla en fazla kullanılan vezin kalıbıdır. Bu kalıbın, Halûk İpekten'in 61 divan üzerine yaptığı incelemede "% 29.1" oranla Türk edebiyatında en fazla kullanılan kalıp olduğu ifade edilmektedir. (İpekten, 1994: 306, 339).

Gazelde 29 tane imâle vardır. Beyitlerdeki imâleli heceler, aşağıda italik ve koyu olarak gösterilmiştir:

1. beyitte: *sana*, *cânuma*,
2. beyitte: ‘ışkunda, *gözüm*, *yola*, gidince, *kişi*,
3. beyitte: *gönlüme*, *gelse*, hayâl-*i*,
4. beyitte: *kapuma*, *didi*, Ka‘be‘ye, *sürmegi*,
5. beyitte: nâle-*i*,
6. beyitte: *leblerüne*, *eylese*, *olmaya*, içinde,
7. beyitte: *başımı*, ‘ışkında, *bu*, olur.

Yukarıda görüldüğü gibi bu imâlelerin 6’sı Türkçe isim, 2’si Türkçe fiil, 1’i Türkçe zamir, 18’i Türkçe ek, 2’si Farsça ekten oluşmaktadır. Türkçe kelime ve ekler üzerinde imalenin çok olmasına Türkçede uzun ünlü bulunmamasını sebep olarak gösterebiliriz.

Ayrıca 4. beyitteki "sürmeg" ve 5. beyitteki "uşşâkdan" kelimelerindeki koyu olarak yazılmış eklerde med vardır.

Gazelde zihaf ve ulama (vasl) yoktur.

2. Kafiye ve Redif

Gazelin redifi "istemez"dir. Redifin ek değil bir kelimedenden oluşması şiirin âhenginde etkili olmuştur. Redifteki sert ünsüz olan "s ve t" seslerinin söylenişteki sertliği ile redifin anlamı arasında ilişki vardır. Şair "istemez" diyerek müstağni bir şekilde dermanı elinin tersiyle itmektir.

Gazelin kafiyesi ise mürekkep kafiye türlerinden olan mürdef kafiyesidir. Bu kafiyenin revisi “nun” ridfi ise “elif” harfleridir.

3. Söz Tekrarları

Gazeldeki söz tekrarları şunlardır:

1. beyitte: Dil sana meylitdi *cânım* özge *cânân* *istemez*
Derd-i ‘ışkun *cânuma* hoş geldi dermân *istemez*
4. beyitte: Kapuma *yüz sürmeg* ister misin *didi didüm*
Ka‘be‘ye *yüz sürmegi* kangı müselmân *istemez*
6. beyitte: Leblerüne her gören meyl eylese incinme *kim*
Kimse olmaya cihân içinde *kim* cân *istemez*

Gazelin tamamında ise; iste- 2, dil 2, kim 2, gönül 2, can 5, mey 2, aşk 3, incin- 2, didi 2, yüz sürmek 2 defa tekrar edilmiştir.

4. Ses Tekrarları

a. Paralelizm: "Paralelizm, şiir dilinde beyti oluşturan mısralar arasındaki benzer dil birliklerinin ve mütevâzin kelimelerin anlamla bütünleşen sesin eşliğinde paralel sıralanışını ifade eden bir terimdir." (Macit, 1996: 59) Divan şiirindeki paralellik, sözle ilgili edebî sanatlardan "Tarsî" ile karşılanmaktadır. (Dilçin, 2000: 488; Selçuk, 2004: 190; Selçuk, 2009: 489) Bu makalede değerlendirilen paralelizm ise söz değil seslerin paralel olarak tekrar edilmesidir.

İbn Kemâl gazelinde hem ses hem de anlam bakımından birbirini tamamlayan kelimelere yer vermiştir. Gazeldeki paralellik bazen kelime veya ek bazen de ses öbeği şeklindedir. Paralellikler, aşağıda italik ve koyu olarak yazılmıştır:

1. beyitte: Dil sana meyl *itdi cânum* özge *cânân* istemez
Derd-i 'ışkun *cânuma* hoş *geldi* dermân istemez
2. beyitte: Râh-ı 'ışkunda *gönül gözüm* yaşından incinür
Lâ-*cerem* yola gidince kişi bârân istemez
3. beyitte: Gönlüme gelse hayâl-i hattı reşk eyle(r) rakîb
Evde Kur'*ân* olduğın bildüm ki şeytân istemez
4. beyitte: Kapuma *yüz sürmeg ister* misin *didi didüm*
Ka'be'ye *yüz sürmegi* kangı müselmân *istemez*
5. beyitte: Sen giderken nâle-i 'uşşâkdan incindi *dil*
Hasta miskîn *cân virürken* âh u efgân istemez
6. beyitte: Leblerüne her gören meyl eylese incinme *kim*
Kimse olmaya cihân içinde *kim cân* istemez
7. beyitte: Başımı galtân görüp meydân-ı 'ışkında didi
Bu ne top olur ki oynar kendü çevgân istemez

b. Armoni: Bir veya birkaç mısradaki seslerin birbirine uymasına, birbirleriyle bir manâya göre düzenlenmesine armoni denir (Macit, 1996: 68). Bu uyuma, ünlülerden oluşursa asonans; ünsüzlerden oluşursa aliterasyon denir. Buna göre;

1. beyitte; d ve m sesleri aliterasyonu, a, e ve i asonansları vardır.
2. beyitte; n, r aliterasyonları ve a asonansı vardır.
3. beyitte; l aliterasyonu ile e asonansı ahenk sağlamıştır.
4. beyitte; k, m aliterasyonu, i, ü asonansları ahenk sağlamıştır.
5. beyitte; n aliterasyonu, a, e, asonansları vardır.

6. beyitte; m, n aliterasyonları ve e asonansı vardır.

7. beyitte; n aliterasyonları ve a asonansları vardır.

Gazelde özellikle (a, e, i) düz ünlüleri kullanılmıştır. Bunda bu seslerin redif ve kafiyede de bulunması etkili olmuştur. Dördüncü beyitte ise yuvarlak ünlü (ü) asonansı vardır.

Aliterasyonlar "c, d, k, l, m, n, r" ünsüzleriyle oluşturulmuştur.

5. Muhteva

İbn Kemâl bu gazelinde divan şiirindeki sevgili, âşık ve rakiple ilgili aşk motiflerini bütün özellikleriyle şiirinin muhtevasına yerleştirmiştir. Şairin sevgili, âşık ve rakiple ilgili olarak dile getirdiği özellikler sadece bu gazelin içeriğine bağlı kalınarak derlenmiştir. Böylece bu kahramanların portreleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Şair, bu özellikleri edebî sanatlar yardımıyla anlatmıştır. Gazelde teşbih, tenasüp, tezat, telmih, leff ü neşr, iştikak sanatları kullanılmıştır.

Sevgili:

Sevgili âşığın canıdır.

Sevgili, kendisine kavuşmak için âşıkların gözyaşı döktüğü biridir.

Sevgili kendisine müptelâ olunandır.

Sevgili, aşk meydanında âşıkla top gibi oynamaktadır.

Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri Kur'an hattı gibi anlamlı ve değerlidir.

Sevgilinin güzel dudakları Hz. İsa'nın dudakları gibi âşığa can verici özelliktedir. Sevgili sözleriyle âşığa can vermektedir. Bu sebeple âşıklar, sevgilinin dudaklarına meyletmektedir.

Sevgilinin mahallesi, kapısı âşıklar için Kâbe kadar önemlidir. Âşıklar ona yüz sürmek ister.

Sevgilinin meclisten ayrılması âşıklar için üzüntü sebebidir. Âşıklar hep birlikte inlerler.

Âşık:

Âşık, Kâbe kapısına yüz sürmek isteyen Müslüman gibidir. Her zaman sevgilinin kapısını bekleyip ona yüz sürmek istemektedir.

Âşık, aşk derdiyle can vermek üzeredir.

Sevgilinin ayrılışı, âşığa çok zor gelmektedir. Bu sebeple âh u efgân ederek inlemektedir.

Âşık, aşkın sebep olduğu dertleri kendine derman olarak görmektedir.
Âşık, sevgiliyi canı olarak görür. Hatta sevgili, canından da değerlidir.
Âşık, sevgilinin hayaliyle yaşamak ister, fakat onun bu istediğine rakip engel olur.

Âşık, sevgilinin can verici dudaklarını arzu eder. Böylece tüm dertlerden kurtulacak ve mutlu olacaktır.

Âşığın başı kendi kendine dönen top gibidir. Aşk meydanında sevgili tarafından oynatılmaktadır.

Âşığın gözyaşları aşk yolunda seller gibi dökülmektedir.

Rakip:

Rakip, evde Kur'an bulunmasını istemeyen şeytan gibidir.

Rakip, âşığın sevgiliyi hayal etmesini bile kıskanır, bunu engellemeye çalışır.

Sonuç

Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle önemli merkezlerden biri olan Tokat'ta tespit edilebildiği kadarıyla 14 divan şairi yetişmiştir. Osmanlı şeyhülislamılarından olan ve üç dilde pek çok eser yazan İbn Kemâl de Tokat'ın yetiştirdiği önemli şairlerden biridir. Bu makalede şairin bir gazeli hem klasik usulle şerh edilmiş hem de gazelde geçen sesler yapısal açıdan değerlendirilmiştir.

İbn Kemâl bu gazelinde divan şiirindeki sevgili, âşık ve rakiple ilgili aşk motiflerini bütün özellikleriyle şiirinin muhtevasına yerleştirmiştir. Bu motiflerle ilgili olarak divanda geçen diğer örnekler de değerlendirilmiştir. Özellikle rakiple ilgili verdiği bilgiler dikkat çekmektedir.

Yedi beyitten müteşekkil olan gazelin redifi " istemez", kafiyesi de "elif" ve "nun" harflerinden oluşan ve mürdef kafîye olan "-ân" sesleridir.

KAYNAKLAR

Atsız, N. (1966), "Kemalpaşaoğlu'nun Eserleri", Şarkiyat Mecmuası, İstanbul, S. 6, s. 71-112.

Çelik, G. (2005), İbn-i Kemâl Divânı'nda İnsan Unsuru, Eskişehir.

Demirel, M. (1996), İbn-i Kemâl Divânı Tenkitli Metin, İstanbul.

Dilçin, C. (2000), Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Ankara.

İpekten, H. (1994), Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, İstanbul.

- İpekten, H. (1996), Fuzûlî Hayatı, Sanatı, Eserleri, Ankara.
- İsen, M. (1997), Ötelerden Bir Ses, Ankara.
- İsen, M., Bilkan, A.F. (1997), Sultan Şairler, Ankara.
- Köksal, F. (2008), “İbn Kemâl Dîvânı'nın Neşri Üzerine Tespitler”, Türklük Bilimi Araştırmaları, Bahar, Niğde, S. 23, s. 145-180.
- Kurnaz, C. (1996), Hayalî Bey Divânı'nın Tahlili, İstanbul.
- Küçük, S. (1994), Bâkî Divânı Tenkitli Basım, Ankara.
- Macit, M. (1996), Divân Şiirinde Ahenk Unsurları, Ankara.
- Onay, A.T. (1993), (Hazırlayan: Cemâl Kurnaz), Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar, Ankara.
- Parmaksızoğlu, İ. (1967), “Kemâl Paşazâde”, İslâm Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul, S. 561-566.
- Saraç, Mehmet Ali Yekta, (1996), “İbn-i Kemâl Divanı'nın Tenkitli Metninin Tenkidi”, İlmî Araştırmalar, İstanbul, S. 3, s. 191-195.
- Selçuk, B. (2004), Ahenk Unsurları Bakımından Nef'î Dîvânı'nın Tahlili, Malatya.
- Selçuk, B. (2009), “Divan Şiirindeki Ses ve Ahenkle İlgili Sanatlara Genel Bir Bakış”, Adıyaman Üniversitesi Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu, Adıyaman, s. 483-491.
- Tarlan, A.N. (1970), Zâtî Divânı, C. II, İstanbul.
- Tarlan, A.N. (1992), Ahmet Paşa Divânı, İstanbul.
- Tarlan, A.N. (1997), Necâtî Beg Divânı, İstanbul.
- Uğur, A. (1987), İbn-i Kemâl, Ankara.